

**СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ДОШКІЛЬНИКІВ З СИНДРОМОМ ДАУНА**

У статті порушується питання дослідження психосоціального розвитку та розглядається його соціальна складова у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Аналізуються роботи авторів щодо доцільності навчання та виховання дітей з синдромом Дауна. Вказуються можливості соціалізації дошкільників за допомогою залучення їх сильних сторін та розглядається поняття «соціальна компетентність у взаєминах з однолітками» дітей з синдромом Дауна.

Ключові слова: психосоціальний розвиток, соціалізація, діти з синдромом Дауна.

Психосоціальний розвиток - це передусім становлення природних можливостей людської психіки за допомогою засобів, створених суспільством; розвиток свідомості та самосвідомості в процесі взаємодії з навколишнім соціальним середовищем, навчання і виховання, оволодіння соціальними способами взаємодії (вербальними і невербальними засобами спілкування).

Психосоціальна природа розвитку людини полягає у тому, що особистість соціальна за своєю сутністю, але індивідуальна за способом свого існування, вона є «єдністю соціального та індивідуального, сутності і існування». Іншими словами, індивідуальність особистості в такому ж ступені є соціальною, якою соціальність її індивідуалізована. Однак, вікові та індивідуальні особливості, механізми цього зв'язку, який власне і розкриває поняття психосоціального розвитку, залишаються недостатньо зрозумілими. [13, с.56].

О. Мітькін вважає, що зміст психосоціальної проблеми складають такі питання як взаємодія індивідуальної й суспільної (колективної) свідомості як форм психічного; суспільна обумовленість індивідуальної поведінки людей; роль індивіда й соціуму в історичному процесі; функція соціального та індивідуального в структурі особистості [8, с.106].

Н. Сарджвеладзе виокремлює такі аспекти психосоціальної проблеми як взаємовплив індивіда й соціуму, питання про співвідношення соціального - індивідуального у психіці окремої людини, цілісні стани системи «особистість - соціум», механізми переходу потенційних станів, властивих цілісній системі «особистість - соціальний світ», у реальну поведінку [11, с.149].

У контексті визначення змісту психосоціального розвитку важливим є аналіз концепцій, які будуються на явній або імпліцитній взаємодії соціалізації та індивідуалізації, особистості та суб'єкта, особистості й індивідуальності. Передусім, це концепції П. Горностая, О. Весни, Д. Фельдштейна, З. Карпенко, В. Кобильченка, В. Ільїна, В. Мухіної, Е. Помиткіна, В. Циби та ін. Наприклад, А. Мудрик зазначає, що ефективна соціалізація означає певний баланс пристосування (процес і результат становлення людини як соціальної істоти) й відокремлення (процес і результат становлення людської індивідуальності) [9,с.22]. Соціалізована людина не тільки адаптована в суспільстві, а й у змозі бути суб'єктом власного розвитку й певною мірою суспільства в цілому [9, с.291].

Перспективною щодо визначення сутності психосоціального розвитку є розроблена Д. Фельдштейном система уявлень про єдність соціалізації та індивідуалізації як двох сторін процесу особистісного становлення зростаючої дитини в системі взаємодії дитинства і дорослого світу [13, с.58-59].

В. Ільїн розглядає онто- і соціогенетичний розвиток як взаємопов'язані складники єдиного процесу психосоціального розвитку, підкреслюючи, що основною рушійною силою даного процесу є діалектичний взаємозв'язок між дитячою та інституціональною вітальністю [4, с.16].

Дошкільний вік - найважливіший етап у розвитку дитини. Це період її прилучення до світу загальнолюдських цінностей, час встановлення перших відносин з людьми; це сензитивний період до становлення власного «Я» у дитини, дошкільник починає усвідомлювати себе та оточуючих і проявляти почуття задоволення або заперечення щодо дій інших, аналізує поведінку та обирає людей, яких потім ставить за взірець до наслідування і намагається бути схожим на них; це період прийняття світу навколо себе, усвідомлення та опанування загальнолюдськими цінностями, час встановлення перших взаємовідносин з людьми. Але разом це період підвищеної чутливості дитини, вона все сприймає швидко та відразу, робить висновки і показує свою реакцію. Дошкільний вік є важливим та складним періодом для дитини, а тим більше для дитини з особливостями психофізичного розвитку.

У спеціальній педагогіці та психології проблемою психосоціального розвитку займалися А. Берешева, В. Бондар, Т. Булкіна, С. Ворсанова, І. Демидова, Г. Дульнев, І. Єременко, В. Кобильченко, В. Липа, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, В. Тагоченко, О. Хохліна, Д. Шульженко, Ю. Юров та ін.

Самостійну групу дітей з порушеннями психофізичного розвитку складають діти з синдромом Дауна. Окремі аспекти дослідження психосоціального розвитку дітей з синдромом Дауна спостерігається у роботах П. Жиянова, С. Забрамної, Р. Ковтун А. Маллера, Т. Медведева, А. Міненко,

О. Нагорної, Г. Сухаревої, В. Орлова, Л. Папаріпа, В. Папфілова, Е. Поле, Г. Цикото, M.J. Dicks-Mireaux, K. Filips та ін.

Аналізуючи особливості психосоціального розвитку у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна варто зупинитись окремо на його соціальних складових і, звісно ж, на можливостях соціалізації та адаптації цієї категорії дітей.

Як зазначалось вище, психосоціальний розвиток включає соціальну складову - процес засвоєння дитиною соціально-культурного досвіду, необхідного для включення в систему суспільних відносин, який складається із: знань, навичок, норм, цінностей, традицій, правил; соціальних якостей, які дозволяють комфортно та ефективно існувати в суспільстві інших людей, толерантності та самосвідомості

Як реагує на ці вимоги соціуму дитина залежить від умов виховання. Якщо дитину надмірно опікують, у неї складається нереалістичне уявлення про себе і оточення. Якщо ж до дитини з синдромом Дауна пред'являються певні вимоги, то у неї з'являється спрямованість на засвоєння суспільного досвіду, бажання виконувати соціальні вимоги [2, с.245].

Опираючись на психосоціальний розвиток особистості з синдромом Дауна можна не тільки покращити розвиток психічних функцій, а й навчити правильно взаємодіяти з оточуючими, спілкуватися та проявляти мовленнєву, фізичну та розумову активність. Це проявляється у взаємовідносинах між дітьми - важливою складовою їх життя. Спілкування з однолітками дарує радість і суттєво впливає на розвиток дитини: на когнітивну та комунікативну сфери, емоційну регуляцію, формування різноманітних просоціальних навичок.

Діти з хромосомною аномалією мають не тільки слабкі, але і сильні сторони, й, відповідно, потребують не стільки спрощену, скільки індивідуальну програму навчання. Дітям із синдромом Дауна складніше узагальнювати, доводити, міркувати, освоювати нові навички і концентруватися, зате вони, як правило, володіють хорошими здібностями до візуального навчання, що є великим позитивом, адже в дошкільному віці домінує саме вікарне навчання.

Дітей з синдромом Дауна можна навчити соціальної орієнтації в навколишньому, елементарних норм і правил поведінки в суспільстві, самостійного виконання не складної, але організованої і цілеспрямованої діяльності.

Хоча дитина і намагається орієнтуватися на дорослого, вона не може в ході спілкування швидко засвоїти норми поведінки та зрозуміти їх зміст. Дефіцит засобів спілкування (мовленнєвих і не мовленнєвих), часто неадекватне розуміння ситуації призводять до того, що діти з синдромом Дауна в більшості випадків виявляються відкинутими однолітками [5, с.49].

Таким чином, діти з синдромом Дауна мають специфічні особливості у формування взаємин з однолітками. Поза тим, їх соціальний розвиток є сильною стороною. В цілому ці діти проявляють зацікавленість в соціальних аспектах та соціальній взаємодії. Проте недавні дослідження вказують на уразливість саме тих процесів, які тісно пов'язані з компетентністю дітей в сфері формування взаємовідносин. Серед них різні аспекти розуміння соціальних відносин, розуміння інших людей, їх емоцій, думок, намірів [12, с.53] здатність до регуляції емоцій в ситуації фрустрації [16, с.39], недолік наполегливості при зіткненні з труднощами [15, с.49] та особливі труднощі в сфері розвитку експресивного мовлення [15, с.38].

Для того щоб брати участь у спільній грі, дитина повинна знати правила, орієнтуватися в різноманітності сюжетно-рольових ігор, в темах і ролях, тобто в тому, що часто становить зміст і суть взаємодії з однолітками.

Соціальний розвиток дитини дошкільного віку - це, перш за все, адаптація в світі й своєрідний механізм виживання, так як поза соціумом люди практично не функціонують або живуть неповноцінним життям. Будь-якій дитині необхідне відчуття приналежності і власної потрібності, вона прагне бути частиною соціуму, а без певних навичок спілкування та дотримання правил, частиною суспільства стати неможливо.

Соціальний розвиток дітей дошкільного віку містить у собі формування основних правил для успішного існування в суспільстві. Щоб жити з людьми дитина повинна вміти спілкуватися, висловлювати свої думки й бажання, а також не повинна порушувати сформовані правила, так як вони, формуються роками і під впливом багатьох факторів [7, с.48].

Ще одним важливим аспектом соціального розвитку дітей дошкільного віку є формування в дитини вміння уникати конфліктів за допомогою компромісів і розмови, а також при створенні певних умов уміння постояти за себе і свої принципи.

Отже, не дивлячись на генетичну обумовленість захворювання дітей з синдромом Дауна, існує можливість їх успішної соціальної адаптації.

Мета корекційно-розвивальної роботи з дітьми з синдромом Дауна - їх соціальна інклюзія, пристосування до життя і можлива інтеграція в суспільство. Адже необхідно враховуючи специфіку розвитку психічних процесів розвивати у них життєво необхідні навички.

Зростання популярності програм ранньої педагогічної допомоги зумовлені результатами їх впровадження. Адже діти, з якими займалися за такими програмами, до моменту надходження в дитячий садок і в школу вміли вже набагато більше, ніж ті, кого вони не торкнулися [3, с.67].

Перебуваючи серед однолітків, дитина отримує приклади нормальної, відповідної віку поведінки.

Соціалізація та інтеграція дітей з синдромом Дауна та сімей, що їх виховують, передбачає забезпечення умов для нормального і щасливого життя в суспільстві. Дитина має право виховуватися у своїй родині й отримувати можливість для розвитку особистості; ходити в школу (навіть якщо необхідне навчання за спеціальною програмою); приймати все більше самостійних рішень у міру дорослішання; бути впевненою, що її сприймають позитивно та ставляться до неї з повагою.

З медичної точки зору супровід дітей з синдромом Дауна реалізується достатньо (раннє виявлення, генетична та інша медична допомога), але ще на низькому рівні знаходиться система психолого-педагогічного та соціального супроводу дитини з синдромом Дауна, яка повинна враховувати особливості її розвитку й потенційні можливості [14, с.75].

Діти з середніми і навіть з важкими порушеннями розвитку, спілкуючись з оточуючими їх «здоровими» людьми, оволодівають цими вміннями тому, що їх навчали так як потрібно, і тоді, коли потрібно. Для правильної соціальної адаптації дітей з синдромом Дауна необхідно враховувати розвиток психічних функцій дітей в процесі роботи та проводити ранню корекційну роботу щодо попередження вторинних відхилень відповідно до первинного дефекту [6, с.29].

При вихованні дітей з синдромом Дауна слід звертати увагу на формування у них адекватних реакцій. Адже, через збережену здатність до наслідування вони часто копіюють вчинки оточуючих, не аналізуючи їх. Тобто у них немає розмежування поганого та доброго, правильного та не правильного, і тому їх необхідно постійно скеровувати та вказувати на позитивні та негативні прояви. У дітей необхідно розвинути навички культурної поведінки в спілкуванні з людьми, навчити їх комунікабельності. Вони повинні вміти висловлювати прохання та уникнути небезпеки. Велику увагу необхідно приділити зовнішнім формам поведінки.

Автор численних досліджень у цій області, відомий американський вчений Майкл Гуральник сформулював поняття «соціальна компетентність у взаєминах з однолітками» в контексті виховання дітей з синдромом Дауна, яке означає «здатність використовувати адекватні та ефективні стратегії для вирішення соціальних завдань міжособистісного характеру в середовищі однолітків».

Значення цієї проблеми і її складність, на думку автора, поки що не викликає у дослідників належного інтересу. А між тим, компетентність у взаєминах з однолітками є ключем до самостійності та самовизначення дитини з синдромом Дауна в подальшому, а також запорукою можливості її інтеграції в соціум на всіх стадіях життєвого шляху, починаючи з самого раннього дитинства.

Найважливішим періодом для становлення взаємин з однолітками є дошкільний вік - 3-6 років. Саме в цей період проявляються проблеми спілкування, які можуть ускладнювати соціальні відносини людини протягом усього її життя.

М. Гуральник звернувся до сучасних моделей розвитку дитини, та виявив, що можна побачити, які процеси відіграють найважливішу роль у зародженні й побудові соціальних стратегій, здатних ефективно працювати в рамках вирішення соціальних завдань дитини. Соціальні стратегії вирішення завдань залежать від рівня розвитку мовлення, когнітивних здібностей, афективної сфери й моторики дитини, тобто від психосоціальних особливостей дитини з синдромом Дауна. Вони певним чином об'єднуються з процесами розвитку мислення і загальної обізнаності, регуляції емоцій, соціально-когнітивними процесами (процесами соціального пізнання), а також з процесами вищого порядку, які забезпечують довільну регуляцію діяльності [15, с.54].

Процеси вищого порядку, забезпечують регуляцію цілеспрямованої діяльності, це, по суті, процеси організації логічного зв'язку між подіями. Тому діти утримують увагу на конкретному соціальному завданні, а також відстежують і використовують попередній зворотний зв'язок (спостерігають за оточуючими і, відповідно, змінюють свої реакції) [14, с 51].

Як зазначає М. Гуральник, у цьому контексті велике значення має саме соціальне пізнання. Тому важливо при роботі з дітьми з синдромом Дауна зрозуміти: 1) як діти кодують релевантну інформацію в ситуаціях соціальної взаємодії; 2) як вони визначають вид діяльності або реакції однолітка при спробі зрозуміти його наміри; 3) як вони вирішують, які стратегії застосувати: орієнтовані на себе або враховують ті події, що відбуваються; 4) чи можуть дошкільники проаналізувати весь складний контекст того, що відбувається і оцінити його, сформулювати загальне розуміння, щоб вирішити соціальне завдання з урахуванням всіх логічних зв'язків.

Українська дослідниця І. Омельченко, визначаючи особливості формування суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин у дошкільників з особливими

потребами, зауважує, що діяльнісний характер спілкування та його продукту - взаємовідносин має бути доповнений вивченням суб'єктних модусів взаємодії з Іншим [10, с 34].

Відтак, у контексті дослідження феномену взаємовідносин у дошкільників із синдромом Дауна ми вважаємо за доцільне вивчати їх в діадах «дитина-дорослий» та «дитина-одноліток».

Насамкінець зазначимо, що вихователь, який працює з дитиною з синдромом Дауна, має обов'язково враховувати у своїй корекційно-розвивальній роботі особливості соціальної складової її психосоціального розвитку, що дозволить більш ефективно побудувати цю роботу й забезпечити її результативність, а саме - успішне освоєння дитиною з синдромом Дауна простору соціальних взаємовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алієва Ш.Г. Соціальний розвиток дошкільнят / Ш.Г.Алієва // Молодий учений. — 2014. — № 2(61). — С 711-714
2. Бакк А., Грюнвальд К. «Забота и уход: Книга о людях с задержкой умственного развития» Пер. со шведск. Под ред. Ю. Колесовой. СПб.: Санкт-Петербургский Институт раннего вмешательства, 2001. - 360 с.
3. Житникова Л.Н. В защиту прав детей-инвалидов.// Новый регион. - 2006. № 3. с. 64-69.
4. Ильин ВА Идентичность и общество: проблема взаимосвязи детской и институциональной витальностей с точки зрения психосоциальной концепции развития / В.А. Ильин // Социальная политика и социология. - 2009. - № 1. - С. 15-21.
5. Катаева АА, Стребелева ЕА Дошкольная олигофренопедагогика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. - С. 39-94.
6. Кобильченко В.В. Особливості соціальної адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку у ранньому віці // Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання: зб. наук, праць: вип. 5. / за ред. КолупасвоїАА - Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. - С 27-36.
7. Кобильченко В.В. Теоретичні та методичні засади психокорекційної роботи з дошкільниками, які мають порушення психофізичного розвитку// Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. Вип. 4 Частина 1 / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупасвої. - Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. - С 42-51
8. Митькин А.А. О роли индивидуального и коллективного сознания в социальной динамике /АА Митькин // Психологический журнал. -1999. - Т. 20, № 5. - С. 105-111.
9. Мудрик А.В. Социализация человека : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. - Москва: Академия, 2004. - 304 с.
10. Омельченко І.М. Сутнісні модуси категорії «комунікативна діяльність» у дискурсі постнекласичної психології / І. Омельченко // Психологія і особистість. - 2017. - № 1 (11). - С 25-40.
11. Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой: монография / Нодар Ильич Сарджвеладзе. - Тбилиси: Мецниереба, 1989. - 267 с.
12. Цибула К.Р., Мур Д.Дж., Уишарт Дж.Дж. Социальное познание при синдроме Дауна. Трудности изучения и построения теории // Синдром Дауна. XXI век. 2012. № 1 (8). С. 52-55.
13. Шамне А.В. Теорія і практика психосоціального розвитку особистості у підлітковому та юнацькому віці: дис... доктора психол.наук : 19.00.07 / Шамне Анжеліка Володимирівна - К., 2015. - 502 с
14. Guralnick M.J. Early Intervention Approaches to Enhance the Peer-Related Social Competence of Young Children with Developmental Delays: A Historical Perspective // Infants & Young Children. 2010. Vol. 23, № 2. P. 73-83.

15. Guralnick M.J., Connor R.T., Johnson L.C. The Peer-Related Social Competence of Young Children with Down Syndrome // *American journal on intellectual and developmental disabilities*. 2011. Vol. 116, № 1. P. 48-64.

16. Jahromi L.B, Gulsrud A, Kasari C Emotional competence in children with Down syndrome: Negativity and regulation // *American Journal on Mental Retardation*. 2008. Vol. 113, № 1. P. 32-43.

REFERENCES:

1. Aliieva, Sh. H. (2014). Sotsialnyi rozvytok doshkilniat [Social development of preschoolers]. *Molodyi Uchenyi*, 2(61), 711-714

2. Bakk, A., & Hriunvald, K., Kolesova, Yu. (Ed.). (2001). *Zabota i ukhod: Kniga o liudiakh s zaderzhkoi umstvennogo rozvittia* [Care: a Book about people with mental retardation]. St Petersburg: Sankt-Peterburgskii Institut rannego vmeshatelstva.

3. Zhitnikova, L. N. (2006). V zashchitu prav detei-invalidov. [To protect the rights of children with disabilities]. *Noyyi Region*, 3,64-69.

4. Ilin, V.A (2009). Identichnost i obshchestvo: problema vzaimosviasi detskoï i institutsionalnoi vitalnosti s tochki zreniia psikhosotsialnoi kontseptsii rozvittia [Identity and society: the relationship of child and institutional vitalnosti from the point of view of psychosocial development concept]. *Sotsialnaiapolitika isotsiologïia*, 1,15-21.

5. Kataieva, A. A., & Strebeleva, EA (2001). *Doshkolnaia oligofrenopedagogika* [Preschool oligophrenia pedagogy]. Moscow: Gumanit izd. tsentr VLADOS.

6. Kobylchenko, V.V. (2014). *Osoblyvosti sotsialnoi adaptatsii ditei z porushenniamy psikhofizychnoho rozvytku u rannomu vitsi* [Peculiarities of social adaptation of children with violations of psychophysical development at early age]. In AA Kolupaieva (Ed.), *Dytyna iz sensornymy porushenniamy: rozvytok, navchannia, ykhovannia: zb. nauk. prats. Vol. S* (pp. 27-36). Kirovohrad: Imeks-LTD.

7. Kobylchenko, V. V. (2013). Teoretychni ta metodychni zasady psikhokorektsiinoi roboty z doshkilnykamy, yaki maiut porushennia psikhofizychnoho rozvytku [Theoretical and methodological basics of psycho-correction work with preschool children with violations of psychophysical development]. In V.V. Zasenka & A.A. Kolupaieva (Eds.), *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy: nauk-metod. zb. Vol. 4, lss.1* (pp. 42-51). Kirovohrad: Imeks-LTD.

8. Mitkin, AA (1999). O roli individualnogo i kollektivnogo soznannia v sotsialnoi dynamyke [On the role of individual and collective consciousness in the social dynamics]. *Psikhologicheskii Zhurnal*, 8, 105-111.

9. Mudryk, AV. (2004). *Sotsializatsiia* [Socialization of a person]. Moscow: Akademiia.

10. Omelchenko I.M. (2017). Sutnisni modusy katehorii «komunikatyvna diialnist» u dyskursi postneklasychnoi psykholohii [The essential modes of the category "communicative activities" in the discourse of post-non-classical psychology]. *Psikhologhiia i osobystist*, 1 (11), 25-40.

11. Sardzhveladze, N. I. (1989). *Lichnost i ee vzaimodeistvie s sotsialnoi sredoi* [Personality and its interaction with the social environment] Tbilisi: Metsniereba.

12. Tsubula, K.R., Mur, D. Dzh., & Uishart, Dzh. Dzh. (2012). Sotsialnoe poznanie pri sindrome Dauna. Trudnosti izucheniiia i postroeniia teorii [Social cognition in Down syndrome. The difficulties of studying and building theory]. *Down Syndrome. XXI vek*, 1 (8), 52-55.

13. Shamne, A.V. (2015). *Teoriia i praktyka psikhosotsialnoho rozvytku osobystosti u pidlitkovomu tayunatskomu vitsi* [Theory and practice of psychosocial development of personality in adolescence and young adulthood]. (Doctoral dissertation, Kyiv).

14. Guralnick, M. J. (2010). Early intervention approaches to enhance the peer-related social competence of young children with developmental delays: A historical perspective. *Infants & Young Children*, 23(2), 73-83.

15. Guralnick, M. J., Connor, R. T., & Johnson, L. C. (2011). The peer-related social competence of young children with Down syndrome. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 116(1), 48-64.

16. Jahromi, L. B, Gulsrud, A., & Kasari, C (2008). Emotional competence in children with Down syndrome: Negativity and regulation. *American Journal on Mental Retardation*, 113(1), 32-43.

Iryna Mykhnovetcka The Social Component of Psycho-Social Development of Preschool Children with Down Syndrome

The social component of psycho-social development of preschool children with Down Syndrome is a complex and actual problem of research in correctional pedagogy. Much research exists today and we have summarized the theoretical information of their works. The article addresses to the issue of the study of psychosocial development Its social component is considered of preschool children with Down Syndrome. Analyzes the work of authors regarding the appropriateness of training and education of children with Down Syndrome. The article shows the versatility of the study of psychosocial development in modern Ukrainian and American scientific literature. Mention the possibilities of socialization of preschool children by drawing on their strengths and addresses the concept of The Peer-Related Social Competence of Young Children with Down Syndrome. The article reveals the importance of socialization and adaptation of children with Down syndrome in society. The social component of psychosocial development identifies further opportunities for education of children with Down Syndrome and designing new ways of correctional and educational process.

Key words: psychosocial development, socialization, children with Down Syndrome.